

Knut Aukrust

Troll, kirker og St. Olav

Publisert i artikkelsamlingen «Nytt lys på middelalderen», red Jørgen Haavardsholm. Utgitt Oslo 1977: Sypress forlag. S. 235-253

«St. Olaf dræber troll og bygger kirker» skriver presten Andreas Faye i den første samling av norske folkesagn, som utkom i 1833. Formuleringen kan stå som en kort og presis overskrift over helgenkongens virksomhet slik den kommer til uttrykk i folkelige sagn og tradisjoner. Samtidig viser setningen til forbindelser som ikke er umiddelbart gitt for våre moderne ører. I dette bidraget skal jeg forsøke å etablere mulige sammenhenger mellom de ulike leddene i utsagnet.

I de folkelige sagn og tradisjoner er det ingen annen enkeltperson som er så ofte omtalt og behandlet som St. Olav. Det er takket være denne massive tradisjonen at skikkelsen «overlevde» alle lutherske forsøk på å redusere i hvert fall den teologiske og kirkelige betydning av Olav Haraldsson. Mens kirkens offisielle lære var mest opptatt av den døde martyrkongen, tok folketradisjonen utgangspunkt i den levende Olav (Bø 1955). Etter reformasjonen fikk prestene klare pålegg om å unngå all tale om helgener i alminnelighet og St. Olav i særdeleshet. Den særskilte norske kirkeordinansen fra 1607 truet med harde straffer om ikke påbudet ble fulgt:

«Løgnactige eller Tiufactige Legender oc Jertegn/ som kand være om S. Olluff/ S. Knud/ eller andre saadanne Helgen opskreffven eller tilsammen set/ maa ingen føre paa Prædickstolen/ uden hand haardeligen derfor skal straffis/ thi det er til ingen Ting nytteligt uden at føre enfoldige Folck udi Vildfarelse oc Vantro.» (KO 1607, Bok III. Hvorledis til skal gaa med Prædicken).

Men for den norske bonden forble St. Olav symbolet på lov, orden, sedvane og opparbeidede rettigheter i forhold til dansk kongen og annen øvrighet. «Sancte Olaffs konnings lagh» var bøndernes garantist mot overgrep og utbytting (DN XII 280). Det var den bøndene i Setesdal henviste til i sitt spontane opprør i 1541 hvor de ville slå i hjel «alle fogter ok lensmenn ok siden reise menig mann ok gaa all verden over» (Koht 1975). St. Olav var hovedreferansen i norsk bondekonservatisme mot forandringer og nye pålegg. Eller som telebonden formulerte det kort og fyndig på 1700-tallet: «Følg gamal Skik. Staae imod alle nye Anordninger» (Wille 1786).

St. Olav levde som helt i den folkelige tradisjonen. Som offisiell nasjonalhelgen ble han restituert i slutten av forrige århundre, etter impulser blant annet fra nasjonalromantikk, Venstrebevegelse og grundtvigiansk kristendom. Men en slik rehabilitering skulle ikke skje uten strid og debatt. I 1897 tok en gruppe teologer anført av bl.a. Christopher Bruun, Vilhelm Andreas Wexelsen og sokneprest Knud Krogh-Tønning initiativet til en gudstjeneste i Domkirken i Trondheim den 29. juli, på Olsokdagen. Men departement og kirkelige myndigheter i Trondheim avviste ansøkingen med begrunnelse om at et slikt arrangement smakte for mye av Rom og katolisisme. Selv om en slik begrunnelse ikke var grepet helt ut av luften, soknepresten i Gamle Aker Knud Krogh-Tønning konverterte noen år seinere til den katolske kirke, så bygget den allikevel på en ahistorisk forståelse av kristendommens rolle i Norge, i følge komiteen: «Nu, lutheraner var hellig Olav ikke, det er jo sant», ironiserte Christopher Bruun, «Men det var jo ikke kirkefædrene og ikke martyrerne fra de tre første aarhundreder heller». En lutherdom som ikke kunne akseptere den kjensgjerning at «den norske kirke er ældre end 1537» var ikke noe annet enn en sekt «afskaaret fra hele den øvrige kirke ved et svælgende dyb, og fuld av sektsmæssige trangsyn og bornerthed» (Bruun 1897). Det ble ikke noen olsokgudstjeneste i Domkirken i Trondheim i 1897, men to

år seinere var en av initiativtakerne, V.A. Wexelsen, selv kirkestatsråd i den nye Venstre-regjeringen ledet av Johannes Steen, og han utarbeider retningslinjer og liturgiske tekster for en kirkelig markering av Olavsdagen.

Det virkelige gjennombruddet for Olsokfeiringen kom i 1930, under 900-årsjubileet for slaget på Stiklestad. Men det var langt fra noen enighet om hvordan Olav-skikkelsen skulle oppfattes. Han var god å ha som venn, men han kunne like gjerne fungere som en utmerket fiende. I en tid hvor det fortsatt vakte sensasjon når for eksempel en Lars Eskeland eller en Sigrud Undset konverterte, var det fortsatt sterke antikatske strømninger. En av de utrettelige i så måte var Marta Steinsvik som både i skrift og tale advarte mot å la St. Olav bli et bytte for Rom. I 1930 skriver hun blant annet:

«Det skal ikke lykkes katolikkerne at faa forfusket Hellig Olavs minde og gjøre en pavelig katolsk helgen ut av ham, som ikke hadde den fjerneste forbindelse hverken med det romerske pavedømme eller med det som man i vore dage forstaar ved begrepet katolicisme. Den jesuitiske katolicisme som for tiden behersker den romerske pavekirke vilde kong Olav utvilsomt ha vendt sig med avsky ifra. ... Det er frækt av de katolske geistlige her i landet, naar de vover at tale om, at de, den romerske paves jesuitiske tjenere, de skal bringe det norske folk Hellig Olavs gamle lære tilbake.»

Det dreide seg ikke så mye Olav som om å løpe eget ærend. Daværende biskop i Hålogaland, Eivind Berggrav, forsøkte i boka «Brytninger omkring Olav og Stiklestad. Momenter til et oppgjør foran jubileet» nærmest i freudianske termer å psykoanalysere fløyene i debatten omkring St. Olav for å finne fram til de enkeltes motiver og grunninnstilling.

«Den marxistiske anløpne historieskriver ser således hele Olavs verk som et utslag av pengebegjærlighet, den indremisjonske finner at Olav manglet sann omvendelse, den politisk innstilte ser hos denne konge de samme egenskaper som han kjenner fra sin samtids brave venstremenn, den estetiserende finner at Olav tvertimot var opfylt av et stort høisinn, den til bordets gleder noget tilbøielige finner lutter beslektede trekk hos Olav etc. etc.» (KK 1930, s.445f)

Men Berggrav hadde også sitt eget prosjekt knyttet til St. Olav. I en tid preget av splittelse og strid mellom de kristne, mellom nasjonene og mellom klassene ønsket Berggrav å fornye St. Olav som en samlende symbolsk skikkelse hevet over all kirkekamp, nasjonalkamp og klassekamp. Selve samlingen og jubileumsfeiringen på Stiklestad i juli 1930 var en bekræftelse på den gjennomslagskraft St. Olav hadde. I et lite oppsett om selve feiringen i tidsskriftet Kirke og Kultur kommer dette synet tydelig fram. I følge Berggrav var det omlag 42.000 mennesker samlet til gudstjeneste på Stiklestad. Han redegjør i detalj for beregningsgrunnlaget. Heri inngikk bl.a. 4000 parkerte biler, derav 500 lastebiler, med gjennomsnitt sju passasjerer pr. bil «og dette skulle endog være en nøktern beregning», jernbane og andre biler i skytteltrafikk, damskipsanløp og halve Verdals befolkning m.m. Men det var ikke bare det enorme antall som gjorde inntrykk. Enda viktigere var den kombinasjon av alvor og begeistring som preget folkemassene. Berggrav hadde vært tilstrekkelige mange ganger i Holmenkollen til å vite hvordan alt kunne korke seg med så mange mennesker til stede: «Vilde det vært mer enn menneskelig om iallfall en god del av disse 42000 hadde vært uoplagte, gretne, utålmodige, urolige». Slik ble det ikke. I Berggravs øyne var det et bedende og kristent folk som var samlet på Stiklestad med en nasjonal begeistring som også betok de utenlandske gjestene: «Med rette sa de utenlandske deltagere at maken til dette kunde intet annet land ha prestert». Det er som vi hører skildring av stemningen fra Lysgårdsbakken og alle de andre OL-arenaene på Lillehammer 64 år seinere: «Dette kunde intet annet land ha prestert».

Til tross for splittelse og strid fant Berggrav et samlet folk på Stiklestad, og det var ingen

tilfeldighet at en slik samling skjedde nettopp på dette stedet. Som det heter i karakteristiske Berggravske vendinger: «Det var under Guds evige øie vi fant hverandre, og fant vårt folk. Det var kristendom helt ut og helt op, og i Guds hule hånd lå Norge som et skjelvende korn.» Slik blir strid og samling knyttet sammen til hendingene på Stiklestad, i 1930 som 1030.

Slaget på Stiklestad, eller rettere Olavs nederlag på Stiklestad, skulle representere det avgjørende gjennombrudd for en kristen kirke i Norge. Adam av Bremen, kronikøren som gir en av de første beskrivelser av kirken i Norge, har i sine nedtegnelser fra 1080 en skildring av hva som skjedde på Stiklestad. Rett før slaget la Olav seg ned for å sove. Adam av Bremen fortsetter:

«Når fienden plutselig gikk til angrep, mens han ennå lå å sov, gikk en av hans befalsmenn i hans hær, som hette Finn, fram til kongen og vekket ham. Da sa han med et sukk: "O, hva har du gjort? Jeg drømte just at jeg hadde steget opp på en stige, hvilken øvre ende rakk til stjernene. Akk, jeg hadde akkurat nådd slutten av denne stigen, og himmelen hadde åpnet seg for meg så jeg kunne tre inn, om ikke du hadde vekket meg og kallet meg tilbake." Når kongen hadde hatt dette syn, ble han omringet av sine egne landsmenn, og da han ikke forsvarte seg, ble han myrdet og smykket med martyrkronen.»

I denne Olavsvisjonen, som vi også finner igjen hos Snorre, ser vi en klar parallell til Jakobsstigen, eller Jakobs drøm fra Det gamle testamente, Genesis 28, 12-19. Åstedet for denne drømmen dannet utgangspunktet for det første kjente kultsted i den jødiske religion og fikk navnet Bethel. Bethel betyr ganske enkelt *Guds hus*, og tilsvarer ordet *kirke*, fra gresk *kyriakos*, som betyr *det som hører Herren til*, underforstått Herrens hus. I denne etymologien er det et viktig religionshistorisk poeng, nemlig at stedet for dyrkelse av guddommen ikke er et tilfeldig valgt sted, men kan knyttes til en åpenbaring av det hellige, en hierofani (Eliade 1987).

Det hellige åpenbares med andre ord på et fysisk sted. En slik hierofani er ofte knyttet til kamp og lidelse, slik som tilfelle er med dramaet på Stiklestad. I en legende som har fått navnet Det lübeckse pasjonale fra 1400-tallet blir Olavs liv og død tolket i klare kristologiske kategorier. Olavs lidelse følger den samme utvikling som Kristi lidelse punkt for punkt. Det var halvbroren Harald som personifiserte den menneskelige motstand mot Olav og kristendommen. Her er legenden og folketradisjonen sammenfallende (jfr. balladen om kappseilingen mellom Olav og Harald). Det var Harald som ledet motstandernes hær på Stiklestad og etter Olavs død og korsfestelse er det Harald og hans menn som vil brenne kongens døde legeme. Men flammene bet ikke på Olav og ut av bålets aske kom i stedet en drake som drepte Harald og mange andre hedninger. Mange kom til den kristne tro ved dette tegnet, avslutter Det lübeckse pasjonale. Draken tolkes dermed som et Guds redskap og Olavs hjelper for å straffe den hedenske motstand og fullføre kristningsverket. Olav er ofte avbildet med en drakeliknende skikkelse ved sin føtter. En mulig tolkning er at det er denne draken fra Stiklestad som her har fått sitt billedlige uttrykk (Bruce 1981)

Olavs kamp for å erstatte de gamle guder med Kvitte-Krist møtte motstand på mange plan, slik de kirkelige legender beskriver den. Snorre er veldig klar i sin skildring både av motstand og Olavs framgangsmåte for å komme den til livs.

«Noen drev han bort fra landet, noen lot han lemleste på hender eller føtter eller stikke øynene ut på, noen lot han henges eller halshugges, men ikke lot han noe utstraffet som nektet å tjene Gud.»

I folketradisjonen derimot er mye av den folkelige motstand omtolket eller erstattet med sagn om Olavs strid med underjordiske makter som troll, jutuler og andre overnaturlige vesener som befolket skog og fjell.

Trollene er de viktigste motstandere mot kristningsarbeidet. Det å drepe troll er en annen måte å uttrykke hans oppgave om å gi folket nye normer og en nye religion. Der folketradisjonen snakker om troll har legenden menneskelige motstandere. Legendene vil ikke vite av troll i det hele tatt. Trollet hører ene og alene hjemme i folketradisjonens bilder av Olav. Allerede så tidlig som 1500-tallet var de lærde opptatt av å sette folketradisjonens troll inn i en slik sammenheng. Fra Anders Sørensen Vedels samlinger av ett hundre utvalgte danske viser fra 1591 finner vi følgende refleksjon knyttet til vise nr. XV:

«At mand haffuer tillagd S. Oluff, at hand skal haffue saa meget at bestille met disse Trolde som udi Viserne omtales, holder ieg faare, at skal forstaaes der ved, at hand formedelst Guds reene Ord, som hand stiftede oc forfremmet I Norge, Island oc andre omliggendis Øer, haffuer forhindret Sathans Spøgeri, huor met de onde Aander haffuer forførd den Simpel Almue i gamle Dage i Norge, saa vel som udi andre Landskaff vnder Hedenskaffs Vildfarelse oc Blindhed»

Presten og lutheraneren Fayers hovedsyn var at «de kloge katolske Geistlige» overførte egenskapene fra Valhals guder og især den understerke Tor til St. Olav, som jo var «Aasalærens vældige Betvinger». Fromme pilgrimmers eventyr og munkelengder transformerte sagaens Olavskikkelse til en helt «som den overtroiske og uvidende Almue troede istand til at udføre selv det Urimeligste» konkluderer Faye. Eller som Marta Steinsvik kaller det 100 år seinere, polemisk mot den katolske utgaven: «Utstaffert med opfantaserter "undere"».

Kampen med trollet er ikke bare et spørsmål om etikk og normer. Det har også et klart kosmologisk perspektiv. En vesentlig side ved Olavs kamp med trollene er knyttet til selve kirkebygget og hvordan det var blitt til. Her opptrer trollene ikke bare som motstandere, men også som de faktisk står for selve byggingen. La oss se litt nærmere på denne viktige siden i folketradisjonen.

Flyttingen av Olavs døde legeme fra Stiklestad til Trondheim la bokstavlig talt grunnen for etableringen av det mektigste bygg i nordisk middelalder, nemlig Kristkirken påbegynt av Olav Kyrre, bygget på den sandbanke hvor Olavs lik først ble gravlagt. Byggingen av denne kirken har hatt en enestående plass også i folketradisjonen. Et slikt storlått byggverk måtte ha blitt til på guddommelig eller overnaturlig vis. I folketradisjonen har det eksistert en rekke fortellinger og sagn om hvordan bygget er blitt til. Den første skriftlige nedtegnelsen forekommer i en svensk samling tidlig på 1700-tallet (Eenberg 1704):

«En Saga har jag hört: at sedan St. Olof med sit underliga skepp, hwilket seglade både til land och watn, war kommen til Norige, och dår planterat den Christna troon, wille han låta buggia en så stor kyrkia wed Trondhems hamn, at allehanda främmande nationer skulle tillika kunna hålla där Gudztienst under ett taak, utan at medelst tungomåhlens olijkhet etc. hindra hwarandra; grundandes henne så stoor, at af siu predikstolar måtte kunna tillika predikas. Men neppelig war kyrkian halfbyggd, för än alt felade, som fordrades til fuldbordandet.»

Her er det trollet dukker opp, med tilbud om å bygge kirken for St. Olaf. Men som betaling forlanger han enten sol og måne, eller også St. Olav selv. Den eneste måten St. Olav kan komme seg ut av knipen på, er å få kjennskap til trollets rette navn. Da vil han bli fri fra trollets makt, samtidig som kirkebygget kan fullføres. Spenningen i sagnet blir om og hvordan St. Olav får kunnskap om navnet og hvordan trollet blir avslørt. Denne grunnfortellingen har eksistert i en rekke varianter spredt over både Norge og Sverige. Navnet på trollet, tidsrommet for byggingen av kirken, selve lønnen som Olav må stå til rette for, og skjebnen til trollet kan variere, men sagnet følger i hovedtrekk det samme mønster. Johannes Skar nedtegnet følgende variant fra Setesdal (Skar 1907):

«Santolav ville byggje Domkyrkje I Trondheim. Daa va der 'n Tussi som bau seg ti byggje Kyrkja: Kunna Santolav gjete Namni 'ass, sill 'an hav Kyrkjunn', aa Santolav kunna inkji gjete Namni. Daa fann 'an seg ti ro paa a Vatn der var. Som 'an rodde framte med a Ufs, tulla aa kvo i Ufsinn':

Bissa bissa Baani!
Imorgo kjem'e Deig
me Santolavs Hovu
ti Morgósteik,

sa de. Santolav la heim. Daa sto Tussen paa efste Taarnè, aa ha graart av.
Takk for Arbei'i, Deig. sa 'an Santolav. Daa ralla Tussen ne aa slo seg i Hel.

Etter hvert dreide det seg ikke bare om kirken i Nidaros, men om den lokale kirke, som skulle ha blitt til på tilsvarende underfull vis. Fra for eksempel Søgne på Sørlandet eksisterer et liknende sagn. Her har den imponerende Kristkirken i Trondheim måtte vike for den lokale og beskjedne kirken i Finsland (Storaker 1941). Men også dens tilkomst har samme overnaturlige forklaring:

«Sankte Olaf blev befalet at bygge en Kirke på nogle få Dage, eller han skulde dræbes. Da kom et Trolld til ham og tilbød sig at opføre den i den bestemte Tid, mod at Olaf enten skulde gjette hans Navn eller give ham Sol og Maane eller sit eget Hoved.»

Byggetiden går overraskende raskt, til Olavs fortvilelse. Men kvelden før kirken står ferdig, får Olav høre følgende sang fra en Mor som bysset sitt barn i søvn:

Ti, ti Tullen min,
imorgen kommer Finnfar din
enten med Sol og Maane
eller Olafs Hoved.

Dermed sitter Olav med nøkkelen til trollets navn, og dagen etter, i det trollet legger siste hånd på verket, utbryter Olaf: «Nu, lider du, Finn!» Dermed har trollet tapt og faller død til jorden, «men Kirken har efter ham faaet Navn af Finslands Kirke.»

Disse sagnene kalles da også Finne-sagn, nettopp på grunn av den hyppige bruken av navnet på trollet (Sydow 1907-08, Fossenius 1942). Det er også en mulig forbindelse tilbake til den «Finn» som opptrådte på Stiklestad i følge Adam av Bremen. Men navnet på trollet kan variere: Skalle, Tvæster og Blæster er blant de hyppigst brukte. Fortellingen om trollet som hjelper til med kirkebygging har hatt stor utbredelse. Sentrum har vært Trøndelag, men den har hatt sitt nedslag over store deler av Norden. Jo lenger unna Nidaros, jo større avvik fra kjernefortellingen. Det er også knyttet tilsvarende forestillinger til domkirken i Lund. I Sverige er det en rekke kirker som skal være bygget av St. Olav eller også gjerne at stedets første prest har båret et slikt navn. Her følger et eksempel fra folklivsarkivet i Lund (L.U.F. nr. 1960):

«För länge sedan, när den förste prästen som kallades Sant Olov, kom til trakten och predikade, bodde ett troll i Ullaviklint. När trollet fick höra att prästen tänkte bygga en kyrka, beslöt det att erbjuda sig att bygga den med villkor att prästen skulle taga reda på trollets namn, innan kyrkan blev färdig, eller ock skulle han få sätta til livet. Trollet visste att ingen hade reda på namnet, samt trodde att ej någon präst sedan skulle våga sig till trakten. En dag träffade trollet prästen, som efter mycken tvekan gick in på färslaget. Ty det syntes svårt att få medel till kyrkbygget. Kyrkan byggdes med fart och snart fattades bara tornspiran.»

Også i dette tilfellet lykkes det presten å få kunnskap om trollets navn gjennom vuggesangen og problemet løses for Sant Olovs del. Men nedtegnelsen har en tilleggsopplysning. «En bild av træ, som föreställedde prästen stående på det besegrade trollet, blev sedan gjord til minne av kyrkjebygget». Draken fra Stiklestad i Det lübeckse pasjonale er blitt til det beseirede trollet som kirkebygger.

Alliansen med de underjordiske krefter som kirkebyggere virker overraskende, men i vår sammenheng er det viktig å se på den prosess som her får sin billedlige og symbolske framstilling. Her spiller navnemotivet en nøkkelrolle. Det er nemlig et nært forhold mellom navn og person. Gjennom navn blir personer og begreper virkelige foreteelser. Derfor er navngiving og kunnskap om navn knyttet til makt og myndighet. Denne forestilling finner vi også i den bibelske skapelsesfortelling hvor skapelse og navngiving går hånd i hånd. Når Olav får kjennskap til trollets navn, har han dermed også makten over det og gjør trollet maktesløs. Kong Olavs kirkebygging ved hjelp av troll blir altså et uttrykk for hvordan trollskap og underjordiske makter avsløres, overvinnnes og tilintetgjøres. Det er på sett og viss snakk om to dramaer som går parallelt; kirkebyggingen og Olavs kamp for å avsløre de underjordiske. Begge historiene får sitt samtidige klimaks; tårnet settes på plass og trollet blir navngitt.

Det som i utgangspunktet var knyttet til Kristkirken i Trondheim, blir gjort gjeldende for en rekke kirker rundt om i landet, også kirker som notorisk ikke hadde noe med helgenkongen å gjøre. Kjernen og betydningen i sagnet er ikke det historiske utgangspunkt, men det historiske faktum at sagnet er blitt holdt levende og at så mange lokalkirker har fått sin opprinnelse knyttet til helgenkongen. St. Olav var den som grunnla både nasjonalkirken og lokalkirken. Kirkebyggingen er et uttrykk for erobring både i geografisk og kosmologisk forstand. Når Israelsfolket la ut på sin vandring fra Egypt til Kanaans land brakte de med seg et ambulerende hellige sted, paktens ark, tabernaklet. Olavs ferd gjennom landet har i en tilsvarende karakter. Han bygget kirker over alt hvor han dro frem.

Folketradisjonen er ikke på ville veier, men gir et genuint uttrykk for tolkning av kirken som et hellig sted, og som en tilknytningspunkt for andre dimensjoner av tilværelsen. Kampmotivet spiller således en viktig rolle i konstruksjonen og etableringen av det hellige rom. Guds motstander er kaosmaktene symbolisert ved i dette tilfellet trollet. Men konstellasjonen kjenner vi godt igjen fra andre tekster og andre sammenhenger. Det ordnede kosmos blir til ved at kaosmaktene overvinnnes. Jahve skapte verden ved å seire over urmonstret, over vann, mørke, natt og død.

Helligdommen utgjør sentrum i et kosmologisk landskap: Jord, himmel og underverden. Forbindelsen mellom disse tre plan finner vi nettopp i det hellige rom, på det hellige sted. Fjellet er blant de hyppigst brukte bilder på en slik sammenheng og kirkebygget kan forstås i tilsvarende kategorier. Korset og tårnspiret streber oppover mot himmelen, mens grunnmuren går dypt ned i underverden, i dødens rike. Kirken danner på denne måten en bro mellom det som kommer forut for og det som kommet etter det jordiske liv. Olav og trollene kan best forstås i et slikt perspektiv. Fjellets symbolske funksjon er med på å forsterke en slik tolkning i et land hvor steinkirker var langt mer sjeldne enn kirker bygget av tre.

I Gammelnorsk homilibok inngår det en samling om «Hellig Olavs liv og jærtegn», forfattet av erkebiskop Øystein omkring 1160. Under jærtegn nummer XV står det:

«Det er også verd å fortelle om det som den gode kongen gjorde i den landsdelen som heter Telemark. En dag hendte det at alle bøndene der kom sammen og rådslo seg i mellom om å bygge en steinkirke til den hellige kongens pris og ære. Men da de begynte å lete, fantes det ikke stein som kunne skjæres i der omkring. Men på den

dagen da steinmesteren som var hentet til bygget, skulle reise derfra, lot den allmektige Herre et svært fjell der i nærheten briste i stykker, Derfra ble nå all steinen til kirkebygget hentet, og alle mennene i bygda var med på å sette den opp.»

Ved den allmektiges inngripen omdannes fjellet til en kirke. Kirken vil i dette tilfelle si Seljord kirke i Telemark, og i folketradisjonen finner vi parallelle sagn til jærtegnet om St. Olav, bare med den interessante forskjell at Vår Herre er byttet ut med troll. Men forbindelsen mellom kirke og fjell er klar nok. I en utgave av sagn fra Telemark (Nilsen 1891) gjøres vi oppmerksom på at kirken er plassert ved foten av «Fjeldtoppen Bringsaas» og det er et bergtroll som påtar seg byggeoppdraget av steinkirken for St. Olav. I Landstads samlinger av «Mytiske Sagn fra Telemarken» (Landstad 1926) er da også trollet Skåne Bringsås oppkalt etter fjellet. Og det er oppe på fjellet at St. Olav oppfanger trollets egentlige navn:

«Siden gikk han (Olav) om Kvelden op i Bringsaas ... og da hørte han at det sang inde i Berget. Tussekjærringen byssede sit Barn og kvad: By, by bånne / imorgo keme Skåne / med sol og med måne,/ og med sanct Olafs hovud / til leikur fer bånne./ Nu var St. Olaf hjulpen.»

Folketradisjonens fortellinger om St. Olav som kirkebygger viser til to ulike aspekter ved helligdommen, lys og mørke. Det er de destruktive krefter som til slut beseires av de gode makter. I dagens Norge har det på tilsvarende måte festet seg to tilsynelatende motstridende bilder av kirken på vår netthinne: Kirken som brenner og kirken som asyl. Det ene bilde plasserer kirken rett inn i kampen mellom gode og onde krefter, mens det andre bilde understreker kirkens rom som et fristed for forfulgte mennesker. Med så ulikt utgangspunkt som mulig er de allikevel begge med på å si noe ganske interessant om den plass kirken som bygning fortsatt har i det norske folks bevissthet. Denne dype forståelsen av kirken som et annerledes rom har fått et folkelig uttrykk i opposisjon til teologiske og dogmatiske stuerene formuleringer. Intet er mer naturlig enn at denne tradisjonen faktisk knyttes både til troll, kirker og St. Olav.

Litteratur.

Adam av Bremen: *Beretningen om Hamburg Stift, erkebiskopenes bedrifter og øyrikene i Norden*, Oslo 1993

Berggrav; Eivind: «Norges folk på Stiklestad», *Kirke og Kultur* 1930, s. 385-391.

Bruce, Johs. (red.): *Olav; konge og helgen – myte og symbol*, Oslo 1981.

Bruun, Christopher: «Trondhjems domkirke og Olavsdagen», *For kirke og kultur* 1897, s. 364-369.

Bø, Olav: *Heilag-Olav i norsk folketradisjon*, Oslo 1955.

Christiansen, R. Th.: *Norske segner – katalog*. Norsk Folkeminnesamling, Universitetet i Oslo.

Daae, Ludvig: *Norges Helgener*, Christiania 1879.

Daae, Ludvig: *Norske Bygdesagn*, Christiania 1881.

Eliade, M.: *The Sacred & the Profane. The Nature of Religion*. New York 1987.

Eenberg, Johan: *Kort Berättelse af de märkvärdigaste saker som för de Främmande äre at Besee och Förnimma Uti Upsala Stad*, Upsala 1704.

Diplomatarium Norvegicum, bind XII.

Faye, Andreas: *Norske Folke-Sagn*, Christiania 1833.

Fossenius, Mai: *Sägnerna om trollen Finn och Skalle som byggmästare*, Lund 1943.
Kirke-Ordinanzen, København 1607.

Koht, Halvdan: *Norsk bondereising*, Oslo 1975.

Landstad, M. B.: «Mytiske Sagn fra Telemarken. Efterladte Optegnelser», *Norsk Folkeminnelags skrifter* nr. 13, Oslo 1926.

Tvedten, Halvor Nilsen: *Sagn fra Telemarken*, (samlede af), Kristiania 1891.

Schöning, Gerh.: *Beskrivelse over den vidtberømte Domkirke i Trondhjem*, Trondhjem 1762.

Steinsvik, Marta: *Sankt Peters Himmelnøkler*, Oslo 1930.

Storaker, Joh. Th.: «Sagn og Gaader. Storakers samlinger VIII», *Norsk Folkeminnelags skrifter* nr. 47, Oslo 1941.

Sydow, Carl W. von: «Studier i Finnsägnen och besläktade byggmästarsägner», *Fataburen* 1907-1908.

Vedel, Anders Sørensen: *It Hundrede uduaalde Danske Viser*, Ribe 1591.

Wille, H.J.: *Beskrivelse over Sillejords Præstegield i øvre Telemarken*, København 1786.